

УДК 72.01 /03 «18-19»

Ю. В. Івашко*кандидат архітектури, доцент**каф. основ архітектури і архітектурного проектування КНУБА*

КОМПОЗИЦІЙНО-ПЛАНУВАЛЬНА СТРУКТУРА ЖИТЛОВИХ, ГРОМАДСЬКИХ ТА ПРОМИСЛОВИХ БУДІВЕЛЬ МОДЕРНУ

Анотація: у статті проаналізовано найбільш поширені варіанти композицій фасадів будинків стилю модерн в Україні у їх взаємозв'язку з композиціями фасадів будинків модерну в сусідніх країнах, виявлено запозичені та оригінальні прийоми композиції.

Ключові слова: композиція фасадів, вертикальні членування, горизонтальні членування, симетрія, асиметрія, запозичення.

Вагоме підґрунтя для визначення особливостей композиції фасадів будинків модерну становлять наукові дослідження вітчизняних вчених – В.І.Тимофієнка, В.В.Чепелика, В.Є.Ясієвича. Останніми роками наукова спадщина модерну поповнилась роботами С.В.Біленкової, Ю.О.Бірюльова, О.М.Друг, Г.С.Духовичного, В.Ієвлевої, В.О.Кодіна, Д.В.Малакова, О.В.Мокроусової, Л.К.Поліщук, Л.В.Прибеги, О.М.Сердюк, Т.В.Скібіцької, М.М.Стакян, Г.В.Шевцової. Оскільки модерн України розвивався у безпосередньому зв'язку з модерном сусідніх країн – Австро-Угорщина впливала на підвладні їй території Західної України, Росія – на інші території сучасної України, – були також проаналізовані об'єкти модерну Західної Європи та Росії, як на основі наукових робіт А.О.Берсеневої, Є.А.Борисової, В.С.Горюнова та М.С.Тублі, Т.П.Каждан, В.В.Кирилова, Є.І.Кириченко, Б.М.Кірикова, М.В.Нащокної, О.В.Орельської, Д.В.Сараб'янова, Г.Ю.Стерніна, так і з залученням власних натурних досліджень автора.

Аналіз композиції фасадів об'єктів архітектури стилю модерн слід розпочати з виділення можливих типів вертикальних і горизонтальних членувань стіни (рис.1).

На основі цієї узагальненої схеми можна виявити найбільш поширені типи композиції фасадів будинків стилю модерн в рядовій забудові. В основі композиції будівель доби стилю бароко, класицизму, ампіру, історизму лежить метрична і ритмічна побудова, тоді як від композиції в японському мистецтві модерн запозичив відсутність чіткої метричної і ритмічної побудови. Водночас для архітектури модерну на теренах України ці незвичні прийоми відсутності метро-ритмічної побудови, вільного розташування елементів без метро-ритмічної узгодженості між ними були невластивими. Так, в композиції

Типи вертикальних і горизонтальних членувань стіни

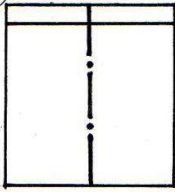
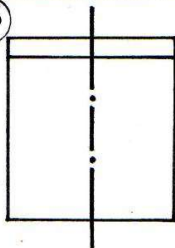
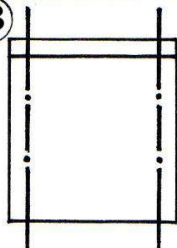
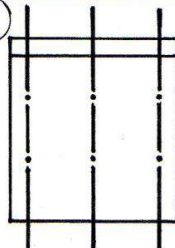
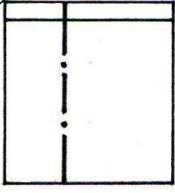
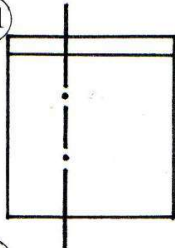
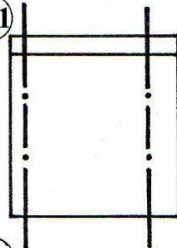
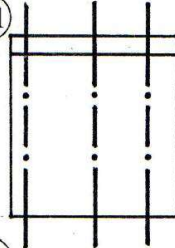
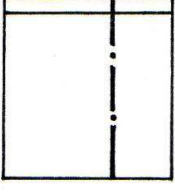
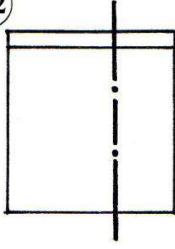
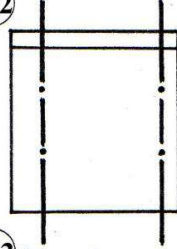
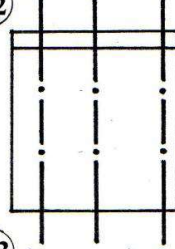
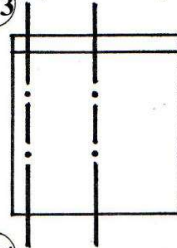
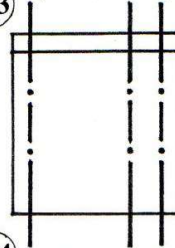
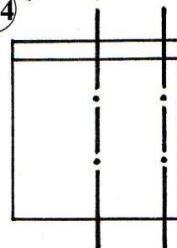
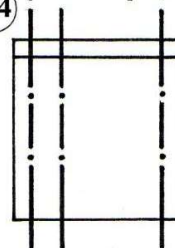
вертикальні членування стіни			
симетрія (рядова забудова)			
без виділення	одновісьова	двохвісьова	трьохвісьова
А 	Б 	В 	Г
асиметрія (рядова забудова)			
без виділення	одновісьова	двохвісьова	трьохвісьова
Д1 	Е1 	Ж1 	К1
Д2 	Е2 	Ж2 	К2
		Ж3 	К3
		Ж4 	К4

Рис.1

		<p>Ж5</p>	<p>К5</p>
		<p>Ж6</p>	<p>К6</p>
горизонтальні членування фасаду			
двохчастинне членування	трьохчастинне членування	трьохчастинне членування	чотирьохчастинне членування
дах стіна	дах стіна цокольний поверх	дах завершення стіна	дах завершення стіна цокольний поверх
I	II	III	IV

Рис.1 (продовження)

огорож, декору будинків України в стилі модерн утворився симбіоз традиційних композиційних прийомів і накладених на них специфічних елементів-виразників семантики модерну.

Фасадам класицизму, ампіру, історизму-еклектизму притаманна симетрія, хоча слід зазначити, що в фасадах історизму, особливо наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття, зустрічались і приклади динамічної асиметрії. Значний вплив на поширення певного типу композиції фасадів справив розмір земельної ділянки. Поступовому впровадженню різноманітних композицій фасадів, в тому числі і асиметричних, сприяла і відміна “зразкових проєктів” наприкінці першої половини ХІХ століття. Водночас варто зазначити, що навіть при подібності прийомів розташування вісей на фасадах в об’єктах архітектури стилю модерн і історизму об’єкти сприймаються по-різному насамперед через відмінність між елементами фасаду-носіями семантики стилю (дахи, башти, аттики, щипці, вікна, двері, огорожі), які пов’язані з розташуванням вісей на фасаді.

В симетричній рядовій житловій забудові стилю модерн в Західній Європі домінують двохвісьові композиції, особливо в історичних містах (Прага, Лодзь), що пов’язано з традиційною історичною двохвіською композицією фасадів попередніх періодів, також зустрічаються одно- та трьохвісьові композиції.

В російському модерні в архітектурі виділяється модерн двох основних столичних осередків – Петербурга і Москви. В композиціях фасадів рядової забудови зустрічається і симетрія, і асиметрія, симетричні одно- та трьохвісьові композиції поширилися на фасадах об’єктів модерну раніше, ніж асиметричні одно- та трьохвісьові композиції. В цьому відчувається безпосередній вплив історичної забудови Петербурга попередніх віків. Найбільш характерним типом композиції фасадів є трьохвіськова симетрична, особливо поширена в декоративному і “північному” модерні, зустрічається в модернізованій еклектиці та раціоналістичному модерні.

В Москві модерн в архітектурі з’явився приблизно на п’ять років пізніше, ніж в Петербурзі, отже, тривалість фаз і раннього, і пізнього модерну в архітектурі Москви менша, ніж в Петербурзі. Так само і стадія пізнього раціоналістичного та класицизованого модерну в архітектурі Москви почалась на кілька років пізніше, ніж в Петербурзі. В архітектурі модерну в Москві поширені інші типи композиції фасадів, ніж в Петербурзі – одно-, дво- та трьохвіськова симетрія з виділенням вісей. Поширення симетричних композицій в архітектурі модерну Москви також пов’язано з впливом історичної забудови попередніх віків.

Модерн в архітектурі України з’явився пізніше, ніж в Європі та Петербурзі, і приблизно тоді ж, як у Москві. На відміну від міст Європи та Москви і

Петербурга, у Львові, Києві, Харкові як основних архітектурних осередках стилю модерн спостерігається хронологічне накладання періодів раннього і пізнього модерну (в Києві ці стадії наклалися частково, в Харкові вони існували паралельно і об'єкти декоративного та національно-романтичного модерну з'являлись і в пізньому модерні). В архітектурі Львова найбільш чітко відокремлені стадії раннього модерну (декоративний європейський модерн, модернізована еkleктика, національно-романтичний український, польський).

Хоча ознакою фасадів стилю модерн стали асиметричні композиції, в рядовій забудові міст України домінує одно-, двох- та трьохвісьова симетрія. В архітектурі модерну Центральної України (на прикладі Києва) було проаналізовано кількість вісей в композиції головних фасадів основних об'єктів. В декоративному, раціоналістичному та класицизованому модерні переважають двох- та трьохвісьові композиції головних фасадів. Широке застосування еркерів на пізній стадії, в раціоналістичному модерні, зумовило появу багатовісьових композицій, оскільки кожний еркер визначав свою вісь.

В архітектурі модерну Західної України (на прикладі Львова) переважають одно- та двохвісьові композиції головних фасадів, оскільки самі фасади набагато вужчі, ніж в інших архітектурних осередках модерну.

В архітектурі модерну Києва одно- та трьохвісьові композиції поширились в декоративному модерні, двох- та багатовісьові – в раціоналістичному модерні, трьохвісьові – в класицизованому модерні. В архітектурі модерну Харкова двох- та трьохвісьові композиції поширились в декоративному модерні, двохвісьові – в раціоналістичному, одновісьові – в класицизованому модерні. В архітектурі модерну Одеси були відмічені двох- та трьохвісьові композиції головних фасадів, однак через меншу кількість об'єктів, порівняно з іншими осередками, і виражений еkleктизм модерну Одеси виявити певну закономірність досить важко.

Системно-структурний аналіз, застосований для виявлення типів членувань фасадів об'єктів архітектури стилю модерн, виявив, що композитний тип із застосуванням еркерів на розкріповках близький до хронологічно більш ранніх об'єктів архітектури модерну Петербурга.

Аналіз композиції фасадів за вертикальними і горизонтальними крупними членуваннями дозволив виявити наступне:

- 1) відмінності між одно-, двох- та трьохвісьовими композиціями фасадів об'єктів модерну Львова – з одного боку, та Києва, Харкова і Одеси – з другого спричинялись специфікою містобудівного фактора, масштабом і поверховістю забудови, стильовою спадкоємністю – з готикою і Ренесансом у Львові, історизмом-еклектизмом в Києві (в Харкові – менше), класицизмом, історизмом і еkleктизмом в Одесі.

2) хоча не існує закономірностей між типом композиції, кількістю вісей і різновидом модерну в архітектурі, симетричні композиції стали ознакою насамперед раціоналістичного та класицизованого модерну.

В усіх розглянутих осередках концентрації пам'яток архітектури модерну (Прага, Лодзь, Петербург, Москва, Львів, Київ, Харків) в композиціях фасадів домінує симетрія з трьохчастинним поділом (дах, стіна, цокольний поверх), найчастіше вісі підкреслені розкріповками, еркерами, еркерами на розкріповках, завершеннями, щипцями, входами, балконами, однак часто виступаючі елементи зміщені відносно головних осей. Асиметрія притаманна будинкам стилю модерн Петербурга, Києва, Харкова. У Львові на фасаді присутні один-два крупних вертикальних акценти – розкріповки, які підкреслюють вісі, балконів мало, в Києві на фасаді – дві-три крупних вертикальних розкріповки, іноді – еркери. На фасадах модерну Харкова значна роль відведена різноманітним за формами планів і завершенням еркером, доповненим дрібним вертикальним ритмом великої кількості балконів.

Незважаючи на історичну приналежність територій України до різних імперій і відсутність “творчих міграцій” архітекторів між цими територіями, спостерігається наявність схожих типів вертикальних і горизонтальних членувань, що є ще одним доказом спільних витоків модерну – і перенесеного на терени України з Відня, і перенесеного з Петербурга (теж європейського в своїй основі). Водночас, поряд зі спільністю типів композицій в різних осередках модерну, відмічена наявність трансформацій і модифікацій типів відповідно до місцевих умов. На основі головних типів шляхом зміни висоти і пропорцій вертикального елемента, появи додаткових осей, синтезу двох основних типів утворюється третій (рис.2).

В цілому тип композиції фасадів будинків в осередках зосередження пам'яток архітектури стилю модерн (симетрія, асиметрія) та кількість вертикальних членувань-осей фасаду залежали від містобудівного чинника і зумовлялись розмірами ділянки, поверховістю, масштабом забудови, впливом історичних стилів минулого. В основному, на ранньому етапі модерну унаслідувались симетричні типи композиції минулих стилів, а асиметрія проявилась поряд з симетрією наприкінці раннього етапу та пізньому етапі і була менш численною, хоча досить різноманітною. Хоча не існує закономірності між типом композиції, кількістю осей і різновидом модерну, симетричні композиції фасадів будинків на ранньому етапі модерну свідчили про вплив традицій попередніх стилів, на пізньому – про перехід до раціоналізму та неокласицизму. Асиметричні композиції, притаманні саме модерну, були менш численними, і тривалість їх поширення в межах одного центру була меншою.

**Найбільш поширені типи композиції фасадів
будинків модерну
симетрія (рядова забудова)**

ОСНОВНІ ТИПИ	одновісьова (трёхчастинна)	двохвісьова (трёхчастинна)	трёхвісьова (трёхчастинна)
	Б		В
ПОХІДНІ ТИПИ	Б1	В1	Г1
	Б2	В2	Г2
	Б3	В3	Г3
			Г4
			Г5
			Г6

Рис.2.

Теза про фасадний характер більшості будинків архітектури модерну в Україні без поширення в плануванні обґрунтована прикладами неспівпадання вісей планів і фасадів будівель. Неспівпадання вісей планів і фасадів окремих будівель модерну свідчило про порушення основного правила проектування будівель модерну – зв'язок між внутрішнім і зовнішнім простором.

Список використаної літератури

1. Бірюльов Ю. Мистецтво львівської сецесії / Юрій Бірюльов. – Л.: Центр Європи, 2005. – 184 с.
2. Борисова Е. А. Русская архитектура конца XIX – начала XX в. / Борисова Е. А., Каждан Т. П. – М.: Наука, 1971. – 238 с.
3. Борисова Е. А. Русский модерн. / Борисова Е. А., Стернин Г. Ю. – М.: Советский художник, 1990. – 360 с.
4. Грубе Г. - Ф. Путеводитель по архитектурным формам / Г. - Ф. Грубе, А. Кучмар. – М.: Стройиздат, 2000. – 216 с.
5. Кириков Б. Архитектура петербургского модерна. Особняки и доходные дома / Борис Михайлович Кириков. – СПб.: Коло, 2006. – 576 с.
6. Кириллов В. В. Архитектура русского модерна (опыт формологического анализа) / В. В. Кириллов. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1979. – 214 с.
7. Кириченко Е. И. Русская архитектура 1830-1910-х годов / Евгения Ивановна Кириченко. – М.: Искусство, 1982. – 400 с., ил.
8. Чепелик В.В. Український архітектурний модерн / Віктор Васильович Чепелик. – К.: КНУБА, 2000. – 378 с.
9. Ясиевич В.Е. Архитектура Украины на рубеже XIX-XX веков / Владимир Евгеньевич Ясиевич. – К.: Будівельник, 1988. – 184 с.

Аннотация

В статье проанализированы наиболее распространённые варианты композиций фасадов домов стиля модерн на Украине в их взаимосвязи с композициями фасадов домов модерна в соседних странах. Выявлены заимствованные и оригинальные приёмы композиции.

Ключевые слова: композиция фасадів, вертикальные членения, горизонтальные членения, симметрия, асимметрия, заимствования.

Annotation

In this article is analysed the most wide-spread compositions of facades Art-Nouveau buildings in Ukraine and their interrelation with the same facades in neighbour countries. Were determined borrowed and original methods of facade compositions.

Key words: facade composition, vertical and horizontal divisions of facade, symmetry and asymmetry, transformations.